

УДК 246.3(438+477)«20»

Катажина ЯКУБОВСЬКА-КРАВЧИК,
м. Варшава (Польща)

ІКОНИ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПОГРНИЧЧЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті здійснено аналіз іконографічних пленерів польсько-українського пограниччя. Автор розглядає проблеми розвитку сучасного іконопису і його ролі для польсько-українських відносин.

Ключові слова: польсько-українське пограниччя, ікона, пленер іконопису.

Jakubowska-Krawczyk K. The Icons of Polish-Ukrainian Borderland in the XXI Century. The article analyzes the iconographic plain of Polish-Ukrainian borderland. The author examines the problems of contemporary iconography and its role in the Polish-Ukrainian relations.

Key words: Polish-Ukrainian borderland, icon, plain icons.

Якубовская-Кравчик К. Иконы польско-украинского пограничья XXI века. В статье осуществлен анализ иконографических пленэров польско-украинского пограничья. Автор рассматривает проблемы развития современной иконописи и его роли для польско-украинских отношений.

Ключевые слова: польско-украинское пограничье, икона, пленэр иконописи.

Постановка проблеми та аналіз досліджень. За останні декілька десятиріч років як в Польщі, так і в Україні ікона переживає свій ренесанс. Це пов'язано не тільки з політичними, але і соціальними змінами. Сьогодні ми живемо у прискореному часі, відчуваючи на кожному кроці наслідки глобалізації, і людина все частіше повертається в сторону духовності. Ікона є особливою для цього платформою. Як пише о. Севастіян Дмитрух: «На межі наших двох етносів і їхніх культур витворився соціопсихологічний феномен межовості – пограниччя. І саме на цьому пограниччі сторожем та незаперечним свідком автентичних західних границь розселення українського народу стала ікона – унікальний мистецький витвір релігії і культури українського народу» [3, 14].

Ікони польсько-українського пограниччя вже розглядалися в публікаціях Міхала Янохи («Ukraińskie i białoruskie ikony świąteczne w dawnej Rzeczypospolitej»), Володимира Александровича, о. Севастіяна Дмитруха («Українське сакральне мистецтво з колекції “Студіон”»), Романа Василика та ін. Однак бракує досліджень про зустрічі польських

і українських іконописців, їхні обговорювання духових і технічних аспектів ікони.

Метою статті є визначити роль ікони у польсько-українських культурних відносинах XXI століття

Виклад основного матеріалу. Споглядаючи ікону набувач проникає в надприродну реальність, переступає поріг до таємниць; бачить велич влади та любові Творця у всій своїй красі, стає учасником святих обрядів та подій. Створення ікони не є втіленням власного художнього чи естетичного замислу, пошуком інноваційних мистецьких рішень, виконанням синтезу різних художніх традицій. Скоріш за все, вона є підвищеною обізнаністю божественної краси, здобуттям із встановлених віками канонів, баченням духовного у матеріальному відображенні. «Ікона – це вікно, через яке народ Божий, Костьол бачить царство. З цього приводу кожна лінія, кожен колір, кожен відтінок обличчя має сенс. Іконографічний канон, сформований віками, не є в'язницею, яка позбавляє творчого духу художника, а тільки захистом аутентичності представленої реальності» [6, 60]. Традиції, які іконографи передають з покоління в покоління закликають приступати до роботи з покорюю, чистим серцем та без образ на ближніх. Роботі не може заважати конкурування з іншими та заздрість, її має супроводжувати вдячність Богу за отримані дари та радість спілкування зі святістю. Як пише Т. Спідлік: «Не йдеться про надавання іконі якогось значення, а лише про початок з нею діалогу. Коли людина стає перед іконою і приймає позицію афірмації, тобто любові, ікона сама відкриває нам свої значення та впроваджує нас в нарацію [...]. Йдеться про «вхід» в ікону з надією на те, що вона «відкриється» – і не лише вона сама, але завдяки ній і Церква, в якій вона народилася. До неї треба підходити в літургійному контексті, знаходячись в оточенні молитов, свічок, кадил та співів. Лише таким чином можна стати іконографом, тобто тією людиною, яка починає малювати з «наміром в серці», розуміючи зміст ікон» [7, 42]. Głównym zadaniem artysty jest więc ułatwić człowiekowi doświadczenie Boga, samemu usuwając się w cień. Malarz to osoba, która posiadała umiejętność szczególnego rodzaju patrzenia świat, właściciel oka, które widzi więcej. Як читаємо в підручнику російської душпастирської практики: «[...] функція іконографа подібна до функції священика [...]. Священна місія іконографічних зображень сягає своїм корінням ще часів апостолів [...]. Священик, який проводить месу, указує нам Тіло Боже силою своїх слів [...]. Художник – через образ» [7, 81]. Творець ікони повинен постійно черпати свої знання з науки та церковних традицій. В документах VII Вселенського собору

написано: «Від художника залежить лише технічний аспект твору, але цілий план, диспозиція і концепція чітко залежить від Святих Отців» [6, 58].

Головне завдання митця – допомогти людині зрозуміти Бога, а самому залишитись в тіні. Художник – це особа, яка володіє особливим видом майстерності бачити світ, є господарем ока, яке бачить більше.

Роль ікони в Костьолі і літургії неоцінима, ось «VII Вселенський Собор заявив, що їй належить таке саме вшанування, як і Євангелії. Це означає, що мистецтво іконопису поставлено на рівні з Біблією. Тому ікона є іншим видом теології, таким, як це описав Євген Трубецької, в барвах та лініях, є “кольоровим баченням”. У ситуаціях, коли мова стає безпомічною, ікона переймає властиві їй функції, пояснює істину віри» [6, 58]. Звідси, ймовірно, така популярність ікони сьогодні. Однак, сучасний світ ставить перед нею додаткові задачі. Перш за все, питання про те, як, зберігаючи канон, зробити, щоб вона була зрозумілою для звичай непідготовленого до зустрічі набувача. В кінці вісімдесятих років у Центральній та Східній Європі відкриваються нові іконографічні майстерні, школи та курси, які дуже цим зацікавлені, лише у Польщі їх декілька десятків: Православна школа іконопису у Білєську Подлаським, у Баршаві Дорога ікони, Студіум Християнського Сходу, Майстерня св. Миколая, у Кракові Еклесся, Кармелітанська школа писання ікон і багато інших. Кожен з цих центрів черпає з візантійської іконографії, збагачуючи її місцевими традиціями. Така зацікавленість іконою є з однієї сторони вираженням прагнення людини зустрітись з Богом, з іншої – єдністю християнських Костьолів. На ці питання намагаються відповісти засновники двох міжнародних іконографічних пленерів: один у Польщі в Новіці, батьківщина Богдана-Ігоря Антонича, другий на Україні у селі Замлина, що на Волині. Зустріч двох авторів, з різними культурними традиціями та художніми школами, створюють незвичайну енергію, результат якої виражається у створених ними роботах.

Пленер іконописців у Новіці – це спроба впровадити сучасну, часто авторську, ікону в контекст цієї землі, спроба зробити зі старого лемківського села місце зустрічі без кордонів та конфесій.

Створення на пленері сильних і разом з цим міцно закоренілих в традиціях робіт було б неможливим без визначних місць, а саме старих придорожніх капличок, хрестів, історичних церков. Залишаючись під сильним їх впливом, митці з Польщі, України, Словаччини, Білорусі надають перевагу місцю та ролі ікони у житті сучасної людини.

На місці старого будинку парафіяльного священика, де народився Богдан-Ігор Антонич, сьогодні розташоване Греко-католицьке Моло-

діжне Братство «Сарепта», яке стає протягом двох вересневих тижнів центром мистецького життя. Сюди приїздять як професійні художники, так і аматори, з православним та католицьким корінням. Їхня зустріч приводить до відкриття ікони, як елементу, що поєднує східні та західні традиції. Спільна праця, молитва та обговорення супроводжується особистим пошуком мистецької мови сучасної ікони. У створених роботах чітко виражене натхнення митців, часто з відмінним художнім корінням. Керівник кафедри релігійного мистецтва професор Роман Василик сказав: «Участь в новітніх майстернях дозволяє пізнати видатних митців з різних шкіл та майстерень, обговорити технічні та технологічні питання, але, перш за все, глибше вникнути в сенс ікони та краще зрозуміти її значення у літургічному аспекті. Зрештою, зустрічі в Новіці дадуть нам, Українцям та Полякам, краще пізнати один одного, і все це завдяки іконі» [4, 5].

За задумом організаторів новітні майстерні повинні створити 5-річний тематичний цикл, до сьогодні вони були присвячені презентаціям Христа (2009), Theotokos (2010), Пророком Апостолом (2011), Апостолом (2012) і щорічним Мученикам та Сповідникам.

Роботи, які повстали у майстерні, відрізняються по тематиці та художньому почерку. До першої групи відносяться традиційні ікони, однак, виконані з урахуванням способу сприйняття сучасною людиною. Безсумнівно, лідерами є роботи проф. Романа Василика, фахового та майстерного львівського іконописця Ореста Рабика, Ігоря Кістечока, Малгожати Давідюк, Йоанни Забагло, о. Яцка Врубля і Богуслава Анреса, і білоруських митців Віктора і Алексега Довнарів. Також заслуговують особливої уваги і вражають мистецтвом бароко з надзвичайно витонченою позолотою праці Володимира Олещука.

До наступної групи відносяться ікони, які хоч і залишаються у згоді з каноном, але оформлені у сучасному стилі. Серед них варто згадати таких авторів, як Андрія Винничака, Алексія Череніченко і Ані Копець-Гібас.

Творці з задоволенням поєднують з мистецтвом перших десятиліть ХХ ст. Люба Яцків чи Уляна Томкевич. Дуже цікаві також графічні роботи Костка Марковича, експресіоністичні Дмитра Гордиці. Власних, дуже сучасних та рішуче розповідаючих про рішення набувача шукає Sviatoslav Vladyka. У цих роботах бачимо, що іконографія – це віра в колорах [1, 108]. У свою чергу в іконах Грети Лесько і Данили Мовчана проявляється натхнення мистецтвом Єжи Новосельського.

До наступної групи належать роботи з різноманітним та сучасним поєднанням народної творчості. До них віднесемо ікони Оксани Винничок, Остапа Лозінського і в деякій мірі Ольги Кравченко.

Як пише о. Севастіян Дмитрух: «Даючи загальну характеристику західноукраїнської іконографії, в тому числі польсько-українського пограниччя, треба зазначити, що у сприйнятті двох основних аспектів сакрального мистецтва: служити повчанням для вірних і показати людину, яка прагне Бога, – українська іконографія, поділяючи першу засаду, щодо другої займає свою цілком відмінну від Заходу позицію. Іконописці зображають святих не як земну тілесну людину, а затосовуючи притаманні тільки їм засоби, намагаються створити образ людини духовно переображеної, такої, якою вона є у Божій присутності» [3, 15]. Все багатство робіт, створене під час пленерів, показує як іконографічне мистецтво привертає увагу сучасної людини.

Іншою схожою подією на польсько-українському пограниччі є Міжнародний Пленер Іконопису в Замлині. Один з ініціаторів, консул Республіки Польщі в Луцьку, написав: «Метою волинського пленеру є спроба перенесення в Україну, перевіреної у Новіці, моделі спільної творчої праці митців з Польщі та України, ведення духовного діалогу між художниками, які сповідують, як західне, так і східне християнство. В основі проекту лежить необхідність польсько-українського обміну ідеями та досвідом в області спільних пленерів сакрального мистецтва та іконопису, а також знайомство з релігійним контекстом візантійського сакрального мистецтва та культурним взаємопрониканням впливів Сходу і Заходу».

Волинська земля протягом століть була свідком напружених міжетнічних стосунків. Її мешканці повинні знову і знову вчитись пробачати і будувати взаємні відносини. Жахливі події 43 року лягли плямою на багато десятиліть, залишаючи незагоєні рани в обох народів. І власне тому на цій землі дуже потрібні ініціативи з метою будівництва взаємовідносин та співпраці між різними етнічними групами. Серед них важливе місце займає створений в Замлині отцем Яном Бурасом Центр Інтеграції. У цьому особливому місці щороку зустрічаються українські та польські іконописці, щоб разом обговорити головну тему, опираючись на традиції, які виховували шукати те, що об'єднує жителів Польщі та України. Цей пленер є не тільки мистецькою подією, але і важливим духовним досвідом для тих, хто будує мости між двома сусідніми країнами. Перетворює в події, які змінюють семантичний краєвид цих земель. Так одне з них згадає о. Ян Бурас, Директор Центру інтеграції, Генеральний вікарій Луцької дієцезії: «Під час недільної літургії наприкінці пленеру нам було дано пережити надзвичайне відчуття спільності. Учасники з різних куточків світу, як о. Зенон, що працює в Австралії чи о. Сергій зі сходу України, і всі художники, що прибули з різних міст Польщі і України, почули виголошені слова III євхаристійної молитви «У мило-

серді своєму, о добрий Отче, об'єднай всіх своїх дітей, розпорошених по всьому світу», які прозвучали цього дня особливо проникливо, як заклик і щире, глибоко усвідомлене, благання».

Учасники пленеру стараються обговорити та передати цінності, що об'єднують польський та український народ, мовою ікони. Тієї ікони, яка не є звичайним образом, а яка повинна виконати роль приближення того, що невидиме, містичне, використати її для участі в таємниці вічності. Споглядаючи ікону набувач проникає в надприродну реальність, переступає поріг до таємниці; бачить велич влади та любові Творця у всій своїй красі, стає учасником святих обрядів та подій. Виходячи з цих припущень організатори вибирають теми для наступних міжнародних зібрань. Перший пленер відбувся під гаслом «Покровителі Польщі та України», на другому пленері художники надали перевагу темі «Мандруючі святі». Провідні думки обох пленерів спонукали художників замислитись над тим, що спільного і разом з цим різного у двох країн, завдяки чому могли мати можливість взаємно збагатитись. Багато художників надали перевагу близьким нашим народам візерункам Божої Матері (Артем Копайгоренко, Богдан Новицькі, Уршула Клімовіч), особливо Волинської (ікона проф. Р. Василика, Йоанни Забагло, Віктора Бурчака), а також Христа (Сергій Радкевич, Марцін Гуго-Бадер, Олександр Лаворик, Галина Черниш). Польські учасники пленеру у своїх роботах та роздумах були зацікавлені початком християнства на Русі, її традиціями, з великою увагою їх пізнавали та поглиблювали (Уршула Заковська, Йоанна Забагло, Міхал Шварць, Піотр Марах). Для організаторів метою пленеру було спостерігати за життям святих покровителів наших країн, які, беручи активну участь у буденному житті, постійно звертались до Христа, своїм життям реалізували програму співіснування двох реалій: божественної та людської. Серед покровителів наших двох країн ми завжди можемо знайти святих майстрів, дії яких опиралися на міцні фундаменти віри, їхні роботи також були представлені на пленері. Другий пленер, в свою чергу, показує мандрівку людини та народів по життю, пошук власних доріг та особистості. Мета буває різна, але зразок – в чому я переконана – спільний. Авторів ікон, які разом працювали в Замлинні поєднав аспект подорожі людини до Творця та святості, тому що, як пише в Катехизмі Католицької Церкви, «Бог створив нас, щоб ми Його пізнали, служили Йому, любили Його і, таким чином, дійшли до раю» [5, (1721)]. В документах II Ватиканського собору читаємо: «Всі християни, будь-якого статусу і професії, покликані до повноцінного християнського життя і досконалої любові [...]. На досягнення цієї досконалості віруючі мусять спрямовувати свою силу [...],

щоб ідучи Його (Ісуса Христа) слідами і наслідуючи приклад, яким Він сам є для них, [...] з усієї душі присвятити себе прославленню Бога і службі ближньому» [6, 40].

Художники у своїх роботах та молитві шукали не тільки духовних, але й митецьких доріг. Звідси, серед написаних ікон, можемо побачити все багатство техніки та засобів вираження. Починаючи від класичних ікон і до таких, до яких можна віднести св. Христофора, авторства Романа Василика, ікони Єви Кригель, Мажени Єнджеєвської, Сильвії Латковської, Катажини Дмитрів, Пшемислава Хоєнти, завдяки мистецьким пошукам Артема Копайхоренка, Богдана Новіцкого, Ельжбети Чеховської, на надсучасних авторських іконах Віталія Шупілака, мальованих на старих дощечках, які сильно впливають на митця відомих робіт, Сергія Радкевича.

Особливо значущою тема «Святі мандрівники» стає в контексті місця проведення пленеру – Центру Інтеграції в малому, розміщеному посеред лісу селі на Волині. Це, таке позначене історичними подіями пограниччя, ніби змушує – не лише його мешканців, а й усіх відвідувачів цих земель – шукати дорогу до прощення та будівництва взаємостосунків, доріг, якими краще, ніж святі, свідки всепереможної Любові, ніхто з нас пройти не може. Ікона споконвіків була дороговказом на заплутаних стежках людської долі, закликала до молитви і поглиблення духовного життя. Роль, яку вона повинна була і має виконувати, ставить перед художником багато вимог. Сам процес її створення мусить відбуватися в душі глибокої молитви і духовної подорожі.

Висновки. На обох пленерах організатори хотіли показати, що незважаючи на поширену думку про кризу сучасного мистецтва, існують цікаві і польські, і українські митці, які застосовують традиції, по новому їх інтегрують та відкривають сучасності. Зустрічаються іконописці з Польщі та України, які залишаються в колі двох традицій Східного та Західного Костьолів, на взаєм збагачуючись своїм досвідом та способом сприйняття християнства. Одинаково хороша атмосфера в Центрі Інтеграції та Братстві Сарепта, витривала робота художників, здається, вписується в запропоновану програму під час одного з виступів в Україні Яна Павла II: «Ваша місія цього історичного початку тисячоліття є великою справою. Будьте постійно у спільному пошуку більших релігійних цінностей, пережитих у свободі, толерантності та праведності. Це найбільший значимий вклад, який можете внести до спільного поступу суспільства [...]». Зустрічі польсько-українських іконописців кордону показують, що мистецтво написання ікон і надалі живе, переживає свій ренесанс і пробуджує інтерес багатьох осіб, які шукають як

духовної, так і матеріальної краси. Щороку створені на пленері роботи виставляються у багатьох містах та містечках Польщі і України, а саме в Музеї ім. Шептицького у Львові, художніх галереях Луцька, Варшави, Любліна, Кракова та ін. Такі роботи подивились близько 30 тисяч людей. Як пише от. проф. Міхал Яноха: «Для історика мистецтва, який займається візантійською традицією, виставка є читальним знаком часу і місця. Присутні на експозиції художники, що представляють народи та території колишньої Республіки Польщі, часто в меншій чи більшій мірі свідомо нав'язують власні, місцеві українські та білоруські іконографічні традиції, які, як і вся культура тих територій, є прикордонними. Прикордонна культура поглинає і перетворює елементи візантійсько-російської та західної традицій, традицій Нового та Старого Риму. Прикордонна культура постійно коливається між цими двома полюсами та власне в цьому коливанні, стилістичному осмосі, коріниться сутність її особистості». У намірі організаторів Міжнародних Майстерень Іконопису в Новіці найцікавіші роботи мають творити колекцію сучасних ікон та будуть включені до постійної експозиції одного з польських музеїв. Поглиблюючи головні теми художники стараються підпорядковувати майстерню духовності та чутливості сучасної людини. Завдяки цьому повстають оригінальні роботи, які впливають на людину і примушують її замислитись. Сама зустріч митців різних визнань, культурних традицій та художніх шкіл будує польсько-українську дружбу та взаєморозуміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Креховецький Я. Богослов'я та духовність ікони / Я. Креховецький. – Львів : Свічадо, 2000. – 184 с.
2. Мандруючі святі. – Луцьк : Апельсин, 2012. – 40 с.
3. Дмитрух С. Українське сакральне мистецтво з колекції «Студіон» / С. Дмитрух. – Львів, 2012. – 56 с.
4. Janocha M. Ukraińskie i białoruskie ikony świąteczne w dawnej Rzeczypospolitej : problem kanonu / M. Janocha. – Warszawa : Neriton, 2001. – 560 s.
5. Katechizm Kościoła Katolickiego. – Poznań : Pallotinum, 1994. – 738 s.
6. Konstytucja dogmatyczna o Kościele «Lumen Pentium» (Sobór Watykański II, konstytucje, dekrety, deklaracje). – Poznań : Pallotinum, 1986. – 768 s.
7. Spidlik T. Piękno ikon : wielcy mistycy rosyjsey / T. Spidlik. – Kraków : «M», 1996. – 359 s.